

sílenou výchovnou činnost, která musí respektovat fakt, že vzájemné vztahy chlapců a dívek se mění a vyvíjejí.

Výchova k manželství a rodičovství v naší socialistické škole je koncipována ve třech etapách. V první etapě (od šesti do deseti let) je realizována v rámci čtení, věcného učení a vlastivědy. Smyslem poučení je pěstovat správný poměr k rodině, k jejím členům a zvláště k rodičům, naučit děti osobní hygieně a životosprávě. Děti mají pochopit rozdíly pohlaví, mají se seznámit s vývojem dítěte po narození a mají být varovány před stykem s neznámými lidmi. Druhá etapa (v jedenácti až dvanácti letech) dává — zvláště chlapcům a zvláště dívkám — poučení o pubertě, vysvětluje přirozenost zájmu o druhé pohlaví a ukazuje na nevhodnost vulgárnosti a cynismu ve vzájemných vztazích a v chování. Děti se seznámí se základními informacemi o pohlavním ústrojí a jeho fyziologii, o vývoji člověka před narozením a po narození, s významem mateřství a tělesné hygieny. Třetí etapa se týká 13–15leté mládeže: zvláště pro chlapce a zvláště pro dívky se vysvětluje přirozenost sexuálních potřeb člověka ve spojení s citovým životem a zdůrazňuje se odpovědnost v sociálních vztazích, podstata přátelství a lásky, důležitost odpovědné volby partnera a význam i podmínky manželského soužití. Mládež se seznamuje s problémy erotické fantazie, onanie, nebezpečí předčasného pohlavního styku a pohlavních nemocí. Závěrem je poučení o plánování rodiny, kontrole porodnosti a přerušném těhotenství.

I přes uvedené klady sexuální výchovy v československé škole se nám zdá, že učební osnovy málo respektují potřebu přiměřené a diferencované výchovy, např. výchovu ženy k mateřství a nutnost mužovy spoluúčasti při výchově dětí v rodině. Nadto jsme přesvědčeni, že výchova k manželství a rodičovství by měla být prohlubována na školách druhého cyklu a speciální formy by měly být zavedeny i na školách vysokých.

Antonín Vaněk

Alvin W. Gouldner: The Coming Crisis of Western Sociology (Nadcházející krize západní sociologie)

New York, London, Inc. Basic Books, 1970.

A. Gouldner patří k těm americkým sociologům, o nichž se u nás v období překotného a mnoha nedostatky poznamenaného vývoje československé sociologie psalo velmi málo. Byla to určitě chyba, poněvadž A. Gouldner je jedním z velmi významných a pozoruhodných soudobých amerických sociologů a jeho dílo má větší hodnotu a význam než práce jiných amerických sociologů, kteří byli u nás mnohdy přehnaně a nekriticky přejímáni a vychvalováni. Recenzovaná kniha, byť rozsahem největší, není první ani jedinou prací A. Gouldnera. Již dříve vydal práce týkající se vzorů průmyslové byrokracie a jako editor uspořádal a vydal několik zajímavých titulů. Z jeho menších studií jsou

obsahově závažné především *Anti-Minotaur — Myth of Value—free Sociology*, z roku 1968 pak velmi cenná a závažná stať *Sociolog as Partisan*. Gouldner kromě těchto prací vydal také knihu o Platónovi, kterou nyní v recenzované práci označuje za první část velkého plánovitěho celku, jenž se má zabývat sociálním původem západních sociálních teorií. Kniha o nadcházející krizi západní sociologie je chápána jako pokračování tohoto záměru a pak mají, jak autor uvádí, následovat dva díly o vztahu romantismu devatenáctého století k sociální teorii. V současné době je Gouldner profesorem na Washingtonské universitě v St. Louis.

Gouldnerova kniha byla již před vydáním velice propagována v odborných časopisech jako kniha desetiletí, jako nejvýznamnější práce po Millsové *Sociologické imaginaci*. Můžeme přiznat, že v rámci americké sociologie je to skutečně nejvýznamnější kniha o americké sociologii v poslední době a že je v určitém smyslu pokračováním a rozvinutím Millsových kritických stanovisek. Gouldnerova práce je velmi rozsáhlá, má cca 530 stran a zahrnuje velké množství problémů. Formálně je rozvržena do čtyř částí a tyto části jsou opět členěny na kapitoly, jichž je celkem 13. Vzhledem k tomu, že Gouldnerova práce je velmi rozsáhlá a dotýká se mnoha problémů, je nutné i v širší recenzi soustředit se jen na některé, zvláště pak na ty, které jsou důležité z hlediska marxistického pojetí sociologie. Kdybychom chtěli stručně vyjádřit, čím se Gouldnerova práce zabývá především, nebo čím především je, pak můžeme říci, že je pokusem o kritickou sociologii sociologie. Je kritikou a také i sebekritikou americké sociologie. Z hlediska proporcí pak jádro kritiky je zaměřeno na strukturální functionalismus T. Parsonse.

Gouldner má pro splnění svých základních kritických cílů řadu předpokladů. Je americkým sociologem, zná dobře vývoj americké sociologie a její hlavní představitele, má také osobní předpoklady, například i určitou filosofickou erudici a filosofickou kvalifikaci. Kritiku orientuje na vnitřní metodologické a teoretické předpoklady a východiska, na vnitřní rozpory a nedůslednosti strukturalismu a současně se snaží i o sociální a třídní zakotvení své kritiky, což je v americké sociologii i nadále zvláštností a výjimkou.

Podle Gouldnera nyní američtí sociologové teoretizují za zvuku pušek (má na mysli americkou válku ve Vietnamu). A právě tento kontext sociálních rozporů a konfliktů je rámcem, v němž rozvíjí Gouldner svou koncepci krize západní sociologie. Není možné oddělit kritiku společnosti od kritiky sociálních teorií. Slabinou soudobých radikalizujících tendencí a hnutí v USA je právě odtržení teorie a praxe. Gouldner dokonce mluví o teoretické apatii amerických radikálů. Ta je ovšem podmíněna také averzí vůči sociologii, která se stala součástí masové kultury. Znalosti marxismu jsou u radikálních směrů velmi nedostatečné. Vzniká tak velká roztržka mezi novou, objevující se strukturou

pocitů a starým jazykem nebo starou teorií. Gouldner se domnívá, že oprávněná kritika americké akademické sociologie nesmí zakrýt fakt, že sama sociologie může produkovat jak radikály, tak konzervativce, že sama sociologie v sobě skrývá vnitřně rozporné potence. Sociologie prý přes všechny tendence k obhajování statu quo a ke konzervatismu může rovněž za určitých podmínek rozvinout radikalizující tendence. Sociologie má dialektický charakter a obsahuje jak možné konzervativní, tak i radikální dimenze. Gouldner chce osvobozující a radikální element sociologie vymanit z převládající konzervativní struktury a to je mimo jiné jeden z hlavních úkolů jeho kritiky. Kritika se ovšem nemůže zaměřovat jen na validitu a fakticitu té či oné sociologické teorie, nýbrž se musí ptát, jaké jsou politické a sociální důsledky určitého intelektuálního systému. Otázka zní: Potlačuje či osvobozuje určitá koncepce člověka? Omezovat hodnocení určité sociologické koncepce na čistě technická kritéria je podle Gouldnera morální kretenismus. Uvolnit osvobozující potenciál z převládající konzervativní struktury americké akademické sociologie vyžaduje nejen výzkum, ale i jednání a kriticismus, snahu změnit svět i společenskou vědu. Kritika společnosti není možná bez kritiky společenské vědy, která je její etablovanou a institucionalizovanou součástí. Kritika sociologie bude povrchní, nebude-li sociologie zkoumána jako vadný produkt vadné společnosti. Nutnost kritiky sociologie znamená nutnost kritiky hlavních převládajících teorií a teoretiků. Tim je strukturální funkcionalismus a jeho hlavní představitel v USA T. Parsons. Podmínkou úspěšné kritiky americké sociologie a americké společnosti je nutnost vzdát se určitého základního předsudku sociologů. Tento předsudek spočívá v mínění, že existují dvě skupiny lidí — laici, kteří jednají na základě zájmů a potřeb, a odborníci—sociologové, kteří se řídí jen požadavky logiky a rozumu. To považuje Gouldner za předsudek a za určitou ideologii malé skupiny lidí — sociologů. Kritizovat sociologii a chtít znát, co sociologie je, znamená kritizovat nejlubší předpoklady o člověku a společnosti. Každá sociální teorie má své politické důsledky a je současně také osobní teorií autora, který je společensky situován a zařazen. Z tohoto hlediska je každá sociologie ideologií a ideologizuje společenskou skutečnost. Tato skutečnost je podle Gouldnera nejpříjemněji manifestována v tom směru, který nejvíce proklamuje profesionalizaci a intelektuální autonomii sociologie vůči společnosti, ve směru, který reprezentuje nejvýrazněji T. Parsons. To platí jak pro jeho dřívější spisy, tak i pro publikace z poslední doby. Gouldner se odvolává na knihu *Americká sociologie*, kterou uspořádal Parsons, a vyslovuje podiv, jak tato kniha, která vychází v době velkých a ostrých konfliktů mezi černochoy a zastánci rasové diskriminace, v době silného odporu proti válce ve Vietnamu, může s takovou samozřejmostí ignorovat tyto skutečnosti a předkládat koncepci, která je podle Gould-

nera blahopřejnou oslavou americké skutečnosti. Zde je znovu používána optika, kterou Gouldner ilustruje takto: Sklenice naplněná do poloviny může být označena jako napůl plná, nebo z poloviny prázdná. Americká sociologie označuje americkou společnost podobně. Američtí černoši jsou pak ve výběru dat označováni z jedné třetiny za střední třídu a nikoli, jak to odpovídá skutečnosti, za třídu ze dvou třetin patřící k nejhudším.

V dané souvislosti pak Gouldner rozvíjí své velmi závažné úvahy o vztazích mezi metodologií a ideologií. Na rozdíl od některých našich sociologů, kteří v té či oné míře modelovali a chtěli modelovat sociologii podle vzoru přírodních věd, a tím dosáhnout údajné exaktnosti a vědeckosti, Gouldner soudí, že toto pojetí sociologie směřuje k bezmyšlenkovitému prodeji informací na úkor lidské důstojnosti. Gouldner nevěří tvrzení, že metodologie je čistá technologie, naprosto nesouvisející s ideologií. Jednoznačně prohlašuje, že metodologie je smíšená s ideologií, s ideologickými předpoklady o tom, co je společnost, kdo je sociolog. Přesvědčení, že činnost specialisty je nezávislá na jeho osobním životě, nebo že jeho život nemůže mít hluboké důsledky pro jeho odbornou práci, označuje Gouldner za fantazii. Takové názory vyúsňují v ideologii politického liberalismu, který hledá léky pro nedostatky společnosti, aniž vidí jejich hlavní příčiny. Tento politický liberalismus nachází svůj výraz v převládajících směrech americké sociologie a je doplňován konvenční profesionální sociologickou ideologií o autonomii vědy.

V další kapitole své práce rozvíjí Gouldner zajímavě, i když v mnoha ohledech diskusní úvahy o souvislosti rozvoje americké sociologie s takzvanou utilitární kulturou. Utilitarismus nechápe jen ve smyslu technické filosofie, ale jako část populární každodenní kultury střední třídy. Západní akademická sociologie i marxismus prý byly a jsou do určité míry odpovědí na utilitární kulturu a filosofii. Další problémy před americkou sociologií vyvstaly se vznikem takzvané fáze „státu blahobytu“, kdy dochází nejen k přesunu od standardu individuální užitečnosti k užitečnosti kolektivní, ale také ke zvýšení role státu jako nástroje kontroly užitečnosti či neužitečnosti lidí. Velká teorie T. Parsonse je vlastně odpovědí na výzvu k transformaci utilitární kultury v souvislosti s etapou takzvaného „státu blahobytu“. Její funkcí není proto výzkum či poskytování informací, ale vytvoření nové orientace, která by měla utiňující efekt na úzkosti, jež vznikají v nové fázi vývoje kapitalismu. Jejím úkolem je redukovat disonance, dávat novou konstituci této společnosti a zajišťovat mu řád, který je oťresen. Jádrem kritických přístupů A. Gouldnera ve druhé části jeho knihy je analýza funkce velké teorie a stanovisko k velké sociální krizi americké společnosti. Dříve než přistupuje k této zajímavé a podnětné analýze, dělá však určitý exkurs do dějin sociologie a nastiňuje periodizaci vývoje západní sociologie. Dělí jej do čtyř etap: 1. sociologický pozitivismus (Saint-Simon, Comte); 2. marxismus; 3. klasická

sociologie, jejíž tendenci je snaha překlenout pozitivismus a marxismus nebo najít třetí cestu (M. Weber, E. Durkheim a V. Pareto); 4. Parsonsův strukturální funkcionalismus.

V historickém přehledu podává Gouldner řadu zajímavých úvah a myšlenek, zvláště o povaze pozitivismu a o souvislosti moderního funkcionalismu se starým pozitivismem comtovského ražení. Zde zvláště poukazuje na souvislost s ústřední myšlenkou pozitivistické sociologie — s důrazem na „pozitivní“ funkci institucí a hodnot. Společným rysem moderního funkcionalismu parsonsovského ražení a comtovského pojetí sociologie je i eliminace politické ekonomie ze sociální analýzy, uznání předpokladu, že společenský řád může být analyzován a pochopen bez zájmu o ekonomické problémy společnosti. Sociologie comtovská i Parsonsova věří, že sociální řád spočívá na mimoekonomických základech. Ekonomický základ společnosti je nekriticky ponechán bez analýzy jako bezkonfliktní a bezproblémový. Důraz se klade na hodnotové a morální zdroje společenského řádu a konsensu. Vůbec je třeba zaznamenat, že Gouldner v této kapitole historického zaměření podává nejen charakteristiku shodných rysů comtovské sociologie a parsonsovského funkcionalismu, ale i analýzu obecných rysů každé funkcionální sociologie — důraz na činitele společenského řádu, oekonomizování sociální problematiky, pozitivní funkce institucí, morálních a hodnotových vzorů, ztráta historického smyslu a historické imaginace, společný požadavek objektivitu, který zastírá neschopnost sociální teorie hluboce analyzovat daný společenský řád a jeho vnitřní konflikty a rozpory. Funkcionalismus je tak sociologickou koncepcí, netradičním způsobem obhajující existující sociální uspořádání proti kritice, která tvrdí, že je založeno na moci nebo síle. Z hlediska funkcionalismu, soudí Gouldner, je možné tvrdit, že i když daný řád není užitečný ekonomicky (protože je rozporný a vyvolává konflikty, jež vyplývají ze sociální nerovnosti daného řádu), může být alespoň společensky funkční.

V historickém exkursu se Gouldner dotýká také marxismu a jeho pojetí a tvrdí, že Marx odmítá kalkulující utilitarismus, ale zdůrazňuje nekalkulativní morální utilitarismus. Dá se říci, že Gouldner je vůbec v celé své knize nejslabší v argumentaci i kritice tam, kde se dotýká marxismu. O tom se zmíníme ještě později. Výstižnější je tam, kde se snaží ukázat vnitřní smysl tří fází vývoje akademické, tj. nemarxistické sociologie. Sociologický pozitivismus comtovského ražení byl reakcí akademické sociologie na utopický socialismus, klasická sociologie je akademickou sociologií odpovídající vzestupu marxismu a socialismu a jeho následujícímu vývoji v reformismus a revizionismus. Parsonsovský strukturální funkcionalismus odpovídá podle Gouldnera období, kdy komunisté uchopili moc, kdy marxismus se stal státní filosofií a kdy se socialismus stal státní mocí v řadě zemí Evropy a Asie.

Parsonsovský strukturalismus je klasickým dědicem comtovského pozitivismu a současně

začal svou dráhu synkretismem spirituálních složek německého romantismu s francouzskou tradicí funkcionální teorie. Ve svých počátcích Parsons pod vlivem M. Webera preferoval pojetí morálních hodnot jako zdrojů energie sociálního jednání, ale později stále více zdůrazňoval durkheimovské pojetí morálních hodnot jako zdrojů sociálního řádu. Při kritice Parsonsova strukturalismu Gouldner na rozdíl od většiny jeho nemarxistických kolegů dospívá k závěru o společenské a i třídní podmíněnosti Parsonsovy sociologie. Umísťuje ji do kontextu velké krize třicátých let — to je první fáze Parsonsova intelektuálního vývoje a tvorby; druhá etapa je spojena s obdobím určité stability „státu blahobytu“ v USA.

V první etapě svého vývoje v předválečném období kladl Parsons důraz na aktivní roli morálních hodnot, to byl voluntaristický element v jeho díle, v druhém období klade stále větší důraz na akomodaci, integraci a jiné podobné mechanismy a méně již si všímá vůle a aktivity osob. Parsonsova syntéza vyrůstá podle Gouldnerových slov „z hluboké krize buržoazní společnosti“. Je zakotvena v americké společnosti, ale současně má širší dosah, poněvadž parsonsovská éra odráží obecnou americko-evropskou krizi mezinárodní buržoazie. Zvláště zajímavé jsou v této souvislosti Gouldnerovy úvahy, jimiž vysvětluje nutnost abstraktního a neempirického rázu Parsonsovy koncepce. Parsonsovi nešlo a nemohlo jít v daném kontextu hluboké krize buržoazní společnosti v USA i v Evropě o jednotlivé konkrétní otázky společenské chudoby, bídy, nezaměstnanosti, rasy apod. Parsons zaměřil svou pozornost na soudobou krizi v její hloubce a v jejích základech a vyjádřil ji obecně teoreticky jako problém udržování řádu. Podle Gouldnera hovořit o „problému společenského řádu je způsob konzervativce jak mluvit o situaci, kdy etablovaná elita není schopna vládnout tradičním způsobem a hlavní instituce jsou v krizi“ (s. 146). Nedostatkem Parsonse proto není neschopnost analyzovat současně důležité otázky, nýbrž přístup k těmto problémům z pozice amerického optimismu. Zde si Gouldner klade logickou otázku: Jak je možné, že Parsons, který prožil a osobně viděl podstatu krize své vlastní společnosti, zůstal optimistou? Odpovídá poukazem na Parsonsovo osobní sociálně třídní zařazení. Parsonsův optimismus je optimismus těch, jejichž úspěch v systému byl základní osobní skutečností a pro něž selhání tohoto systému bylo jen odchylkou, a tudíž nebylo zcela reálné pro jejich osobní život. Gouldner tedy umísťuje Parsonse do určitých sociálně třídních souvislostí a při sledování jeho studií a akademické dráhy také do souvislosti americké oficiální vysokoškolské hierarchie. Poukazuje na otevřeně konzervativní zaměření paretovského kroužku či semináře již ve třicátých letech na Harvardské universitě. Zájem o evropské sociology druhého období (zvláště o Pareta), kteří reagovali na úspěch marxismu a socialistického hnutí, svědčí o tom, že první kroky americké sociologie na cestě k širšímu pochopení krize amerického a evropského kapita-

lismu se rozvíjejí na politicky konzervativní, antimarxistické základně. Podle Gouldnera je zřejmé, že Parsons vždy lépe znal Marxovy kritiky než Marxe samotného. Jeho činnost byla vždy částí americké odpovědi na marxismus. Je to americká alternativa proti marxismu.

Jádro Gouldnerovy analýzy Parsonsovy koncepce a jeho osobního i teoretického vývoje je podáno v části II, jež nese název *Svět Talcotta Parsonse* a zahrnuje kapitoly 5–8. Z velké řady cenných, hlubokých a velmi kritických myšlenek autora lze vyjmout skutečně jen některé. Gouldner hodnotí Parsonsovu orientaci v kontextu společenské situace USA i v kontextu jeho osobního a teoretického vývoje. Charakterizuje ji jako snahu zobecnit antimarxovskou kritiku a překonat determinismus a pesimismus ve vztahu k možnostem kapitalismu. V tomto základním rámci své teoretické aktivity Parsons zdůrazňuje klíčový význam hodnot a cílů pro jednání lidí, nikdy se však neptá, či cíle a hodnoty to jsou. Jeho důraz na socializaci v podstatě předpokládá, že člověk je bytostí, která spíše hodnoty přijímá a přenáší, než je tvoří. Zvláště udivujícím rysem Parsonsových prací je ignorování základních neduhů a rozporů kapitalistické společnosti. Již jeho první velká práce *Struktura sociálního jednání* z předválečného období ostentativně ignoruje problém chudoby a bídy, ačkoli byla psána v době, kdy Parsons sám zažil v americké společnosti fakt nezaměstnanosti, front na chleba, ba i hlad. Není to strádání jednotlivců ve společnosti, které zajímá Parsonse, nýbrž z toho vyplývající ohrožení existující kultury. Jeho koncepce je konzervativní odpovědí na společenskou krizi.

Nápadným rysem Parsonsova teoretického díla je výrazná snaha po vytváření pojmů, snaha po konceptualizaci a temný, zmatený styl. Parsons je příslověčně znám jako autor složitého a obskurního stylu. Gouldner to vysvětluje jeho příslušností k vyšší akademické hierarchii v Harvardu. Parsons prý vlastně není sociologický teoretik, ale spíše velký metafyzik soudobé sociologie. Parsons vytváří konceptuální schéma, aby dal kapitalistickému světu, postiženému krizí, jednotu. Dává svět dohromady. Proto jeho pojmy spíše skutečnost zakrývají, než aby přispívaly k jejímu odhalení. Proto také Parsons nevidí ve společnosti chudobu, nedostatek; to prý vůbec nemá vliv na jednání individuí. Parsonsovo hledání řádu je druhem ideologie, jejíž funkcí je zachování existujících privilegií. Současně se jeho koncepce vydává za nestranickou, protože se může odvolávat na společný zájem privilegovaných i diskriminovaných, kterým jsou oficiální hodnoty vnucovány.

Rozhodně nelze o Parsonsovi říci, že by ignoroval nebo podceňoval náboženství. Naopak, jeho důraz na integrativní roli hodnot a morálních prvků vede k vysokému hodnocení náboženství. To ostatně vyplývá z toho, že — podle Gouldnera, který v dané souvislosti používá marxistických kategorií základny a nadstavby — Parsons klade důraz na prvky kultury, a tak vychází z primátu nadstavbo-

vých složek. Gouldner tvrdí, že podle provedených výzkumů přívrženci funkcionalismu navštěvují více kostely a jsou více nakloněni náboženství než ostatní. Také mezi sociology-funkcionalisty je nejvíce těch, kteří sami buď původně studovali, nebo chtěli studovat teologii, nebo ještě dnes připisují velký význam náboženským hodnotám. Funkcionalisté chápou společnost jako něco posvátného a jdou tak daleko, že do sféry posvátného zařazují i vědu. Funkcionální sociologie tak slouží jako spojovací článek mezi člověkem a posvátnou, transcendentní mocí společnosti.

Základní nedostatky Parsonsova funkcionalismu se projevují i v jeho analýze moci a bohatství. Parsons v podstatě sledává svou, tj. americkou kapitalistickou společnost dobru — nejlepší ze všech světů. Realitu bohatství a moci absorbuje do morálky a soustřeďuje pozornost jen na ty stránky skutečnosti, které jsou v souladu s hodnotovým a morálním řádem. Ignoruje souvislosti mezi všeobecným volebním právem a bohatstvím. Moc ho zajímá, jen je-li morálně sankcionována, za normální jev považuje jen ty případy využití moci, kdy je ospravedlněna a legitimována. Bohatí jsou mimo Parsonsovu pozornost. O tom, jakou moc má bohatství v USA, nechce Parsons nic vědět, ačkoli Gouldner sám o tom podává mnoho důkazů. Dalším nápadným недостатkem Parsonsových analýz je žádná nebo jen povrchní pozornost věnovaná klíčovému problému vlastnictví. Parsons v podstatě interpretuje vlastnictví v rámci teorie rolí, úplně ignoruje vlastnictví jako moc nad prací druhých a nad výsledky jejich práce. Totálně podceňuje vliv bohatství a vlastnictví na moc v USA.

Závěrem druhé části kritické analýzy světa T. Parsonse Gouldner znovu uvádí své úvahy tvrzením, že funkcionalní sociologie a především T. Parsons předkládají konzervativní ideologii, jejímž úkolem je pomáhat udržovat status quo kapitalistické společnosti. Současné funkcionalní sociologie dokazuje svou neschopnost kritiky hlavních institucí velké společnosti, tj. americké společnosti.

Není proto podle Gouldnera vůbec divné, že v poslední době je sociologický funkcionalismus jako hlavní oficiální směr buržoazní sociologie v krizi. Je to současně krize americké akademické sociologie. Není schopna se plně přizpůsobit nové realitě toho, čemu se říká stát blahobytu. Druhý příznak krize akademické sociologie a funkcionalismu zvláště vidí Gouldner v tom, že funkcionalismus se obrací k marxismu, což prý lze vidět zvláště u Smelsera a W. E. Moora. Tito sociologové jsou výrazem tendence potenciálního vývoje k jakémusi levému parsonsovství. Dalším výrazem krize americké akademické sociologie, a zvláště pak funkcionalismu, je vznik nových teorií v americké sociologii. Gouldner si zvláště všímá koncepcí a přínosu I. Goffmana a jeho sociální dramaturgie a dále pak svérázné koncepce Harolda Garfinkela — jeho etnometodologie. Toto vše však Gouldner v podstatě analyzuje jen na okraji svých základních teoretických zájmů. Okrajově a povrchně analyzuje i marxismus a jeho domně-

lou krizi — do krize soudobé sociologie zařazuje totiž i krizi v rámci marxismu.

Poslední, závěrečná část Gouldnerovy práce je věnována pokusu o návrh vlastního pojetí sociologie. Je to kapitola pojednávající o sociologii sociologie nebo v Gouldnerově terminologii o reflexivní sociologii. Ta se zabývá otázkou, čím sociologové chtějí být a čím ve skutečnosti jsou. Jejím historickým posláním je proniknout hluboce do života sociologa a transformovat jej, obohatit jej novou vnímavostí a pozvednout sociologovo sebevědomí na vyšší historickou úroveň. Reflexivní sociologie je a má být radikální sociologie. Sociologické poznání světa nemůže být dosaženo bez pochopení poznání sociologa samého, jeho pozice ve světě a bez souvislosti s jeho snahou svět změnit. Radikální sociologie je to proto, že chce měnit jak svět, v němž sociolog žije, tak i jeho vlastní vnitřní svět. Historickým posláním reflexivní sociologie je transcendentovat současný stav sociologie. V nové sociologii nestačí jen vést výzkum, je nutná nová praxe, jež změní osobnost sociologa. Nestačí usilovat jen o informace a rozvíjení metod a technik poznání. Je nutno být vázán k určitým hodnotám, odmítnout oddělení subjektu a objektu zkoumání (sociologie prostá hodnocení je nemožná). Gouldner uznává, že vázanost k hodnotám nese sebou určité nebezpečí jednostrannosti, volí však raději toto riziko hodnotící a angažované sociologie. Je si vědom toho, že ideologie může být osvobozující, nebo potlačující, že může zvýšit uvědomění, nebo mu zabránit. Gouldner nesmí říkat jen ne, musí pozitivně formulovat svůj program nové společnosti nebo nové utopie. Neboť nelze vytvořit novou sociologii, která by byla východiskem z její nadcházející a probíhající krize, pokud není učiněn pokus o novou praxi.

Práce A. Gouldnera patří skutečně mezi významné práce z posledního desetiletí vývoje americké sociologie a nemarxistické světové sociologie vůbec. Je cenným obrazem americké sociologie a pokusem o její hlubokou kritiku. Tato kritika je přesvědčivá, protože nejen poukazuje na imanentní rozpory a nedůslednosti akademické sociologie, ale snaží se ukázat i její společenské a třídní kořeny, lokalizuje ji historicky a sociálně. Cenná je zvláště hluboká a přesvědčivá kritika světa T. Parsonse, odhalení konzervativního, prokapitalistického rázu jeho koncepce, jejího základního antimarxistického zaměření. Gouldnerova práce je významným a cenným příspěvkem v řadě kritických a sebekritických analýz americké sociologie, jak ji zahájil C. W. Mills a jeho následovníci a pokračovatelé, kteří usilují o nové, demokratické a humanizující pojetí kritické a radikální sociologie.

Práce A. Gouldnera má také velmi typické nedostatky, jež jsou charakteristické pro ty americké demokratické a kriticky orientované sociology, kteří sami vyšli nebo sami původně patřili k americké akademické sociologii. Ani

nejlepší představitelé této linie se nemohou oprostít od řady iluzí, předsudků a pověr svého akademického prostředí i své společnosti. To se projevuje ve vztahu k marxismu. Přes všechnu často naprosto upřímnou a nespornou snahu přiblížit se marxismu, čerpat a přebírat z něho, mají ti to sociologové řadu povrchních, nepřesných a nesprávných představ o marxismu. To se projevuje v Gouldnerových příležitostných poznámkách o marxismu, v jeho nezdůvodněné kritice sociologie v Sovětském svazu a socialistických zemích i v jeho tvrzení o domnělé krizi marxismu jako součásti krize akademické sociologie vůbec. Nedůslednosti se u něho projevují také tam, kde se snaží vystihnout obecné rysy jakéhokoli funkcionalismu a kde konkrétní a přesvědčivou analýzu Parsonsova strukturalismu — jak je zakotven ve skutečnosti kapitalistické společnosti — zaměňuje abstraktními nehistorickými úvahami o tom, že funkcionalismus se hodí pro každou společnost, a tím i pro socialistickou společnost, která prý také usiluje o zachování řádu a hledá jen integrující a pozitivní funkce hodnot a norem. Tím Gouldner popírá revoluční podstatu socialistické společnosti a její revoluční cíle, které jí umožňují chápat danou etapu jako historicky přechodnou a historicky nedokonalou, ale současně schopnou přechodu k vyšší a rozvinutější fázi.

Dalším závažným a typickým nedostatkem Gouldnera a jemu podobných je abstraktnost a nekonkrétnost pozitivních návrhů na vybudování nové sociologie a nové praxe. Jaké sociální a třídní síly mohou být nositelem nové praxe? Komu, kterým konkrétním třídám a společenským skupinám straní Gouldner? Pro jaké konkrétní hodnoty a závazky jsou on a jeho přátelé ochotni se angažovat? Tak, jak se Gouldner blíží, a to váhavě a nedůsledně, s chybami a předsudky k marxismu v oblasti teorie, tak se jen abstraktně a velmi mlhavě blíží k formulování přesného a jasného návrhu politické aktivity konkrétních společenských sil a tříd v soudobé americké kapitalistické společnosti. On a jemu podobní sociologové jsou silní v kritice nedostatků oficiální akademické sociologie, a zvláště pak Parsonsova funkcionalismu. Nepřešli však ještě k radikální a třídně a sociálně zakotvené kritice své vlastní společnosti, a tím také ne k tomu, aby jasně a přesně řekli, kterým třídám americké společnosti chce sloužit jejich demokraticky a humanisticky orientovaná sociologie. Bude asi záležet na dalším vývoji jak americké sociologie, tak i americké společnosti, zda budou s to a ochotni učinit ještě další krok, který je nezbytný pro prohloubení a zvědečnění jejich teoretického stanoviska a pro konkretizaci a ujasnění jejich politických programů. Kniha A. Gouldnera je jen jedním z možných a skutečně cenných kroků na cestě k takovému cíli.

Eduard Urbánek